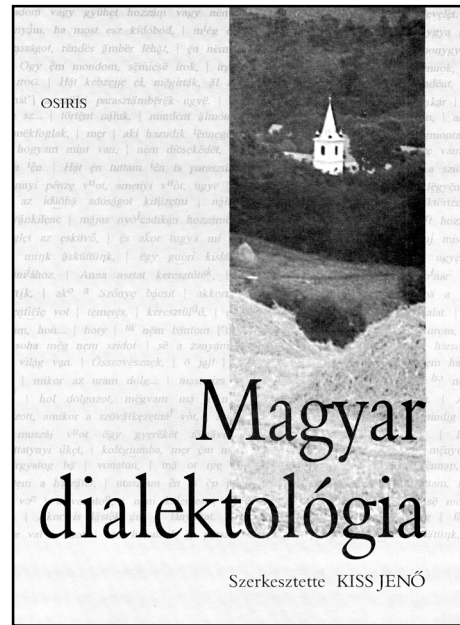

Magyar dialektológia

Szerkesztette: Kiss Jenő

Bő negyedfél évtizede jelent meg utoljára az egyetemi oktatást szolgáló könyv e tárgyban, Kálmán Béla tollából (Nyelvjárásaink. Tankönyvkiadó, Budapest, 1966. 150. o.). Azóta a magyar nyelvjárások számos tekintetben a pusztulás jeleit mutatják, ugyanakkor a magyar dialektológia, vagyis a magyar nyelv területi változatainak vizsgálata, amint a két könyv terjedelme jelzi, inkább a növekedését. E gyarapodást, legalábbis így látszik a kötet felépítése alapján, a hazai dialektológia (ön)meghatározásának kérdései, s kevésbé a XX. században meglévő nyelvjárások valaminő újszerű leírása vagy bemutatása serkentik.

A kötet hét fejezetre oszlik. A bevezetés részletesen taglalja, tudományon belüli és kívüli okokkal indokolja a munka szükségességét. A szerzők olyan nyelvjárástani összefoglalást kívántak készíteni, „[...] amely a mai nyelvallapotot hitelesen tükrözi, s amely a mai tudományos szemléletnek megfelel” (10). A szerzők szerint „[...] az anyanyelv-oktatásban az alapvető cél a köznyelv elsajátítása” (15), amely kijelentés önmagában eléggé vitatható, továbbá (egyebek mellett) hogy „[...] a köznyelv és a nyelvjárás viszonyának tudományos alapú (nem pedig mindenféle tudatlanság és előítélet után igazodó) megismertetésével, illetőleg a nyelvjárások hasznosságának, szerepkörének, értékeinek a tudatosításával segítsük a nyelvjárási (háttérű) beszélők anyanyelvi otthonosságérzésének kialakulását, szégyenérzettől mentes, kreatív nyelvhasználatát, elősegítvén anyanyelvi versenyképességük erősítését, növelését” (i. h.). A magyar dialektológiai kutatók s a felsőoktatás illetően kapcsolatainak összeépítése a kötetben másutt is adja bizonyos önigazolását magának a kutatásba vont jelenségnek, vagyis a magyar nyelvjárásoknak. A magyarországi kabarékat említi a kötet:

„A bennük alkalmazott nyelvviség többnyire álnyelvjárásiasságoknak a publikum nagy része megnevetetésére alkalmas egyvelege, pontosabban zagyvaléka” (55), s az önigazolás tudományossá kerekített megfogalmazása „[...] a nyelvészetben is föl-fölbukkantak és napjainkban is föl-bukkannak önkanonizációs törekvések, a saját paradigma sáncai mögé bújás kísérletei, tehát az elhatároló és elhárító attitűd. Pedig a nyelvtudomány mai fejlettségi fokán, korábban elképzelhetetlen differenciáltságú állapotában a továbbfejlődés egyik motorja éppen a különböző irányzatok, módszerek közötti párbeszéd és vita. A dialektológia abban a szerencsés helyzetben van, hogy befogadó, integráló jellegű” (21). A szerzők úgy vélik, hogy a hagyományosan területi és társadalmi szempontokból megfigyelhető tagolódás a nyelvhasználati állapotokban ma már meglehetősen összefonódott, ezért „[...] a dialektológia által feltárt horizontra és perspektívára a nyelvészetnek szüksége van” (i. h.). „S ezért mondhatjuk, hogy a regionális nyelvváltozatok kutatása ugyan a dialektológia illeté-

kességi körébe tartozik, ám nem csupán a dialektológia belülye" (i. h.).

A második fejezet a nyelvek, a nyelvváltozatok, a nyelvjárások fogalmait tisztázza, majd a harmadik magát a dialektológiát mutatja be. E rész leírja a dialektológia feladatköreit, a nyelvjárások osztályozási módozatait, a nyelvjárásleírás módszertani kérdéseit. Megismertet a nyelvföldrajz mibenlétével, a hazai nyelvföldrajz eredményeivel. Érdekes kitekintés olvasható az ún. városi dialektológiáról (a városi nyelvjárásról, illetőleg a városi nyelvről), továbbá az alkalmazott dialektológiáról (a már megemlített köznyelvre való anyanyelvoktatás és a dialektológia kapcsolatairól), még az elektronikus számítógépek felhasználásának is jutott néhány lapnyi rész, hasonlóképpen a nyelvjárás adatgyűjtés dolgának.

A negyedik fejezet a regionális nyelvhasználatnak van szentelve. Tüzetesen leírják a szerzők a beszélők életkori, nemi, foglalkozási, iskolázottsági, vallási és más tulajdonságai, jellemzői által várható, illetőleg tapasztalható nyelvállapotot. Kitérnek a társadalmi hátrányt vagy előnyt jelentő nyelvhasználati képességekre. Bemutatnak tetszési mutatókat (rokkonszenv- és ellenszenvindexeket), amelyek például arról adnak eligazítást, hogy hol beszélnek a megkérdezett személyek szerint a legszebben magyarul. Ezek a fajta vizsgálatok azonban már kevésbé nyelvészeti jellegűek, esetlegesen bizonyos szociológiai következtetésre alkalmasak, meg is jegyzik a szerzők, hogy egyes nyugat-európai vizsgálatok szerint a nyelvjárás (as) beszédmód alapján a beszélőtársak (például) a kedvesség nagyobb fokára következtek (228). – Fontosabb a *Regionális köznyelvviség Magyarországon* című alfejezet, amely az utóbbi néhány évtizednek változásaira utal Északnyugat-Dunántúl lakosságának nyelvhasználatában. A magyar nyelvjárások alapvonása miatt és a magyar nyelvjárás kutatás hagyományá folytán az a kutatók véle-

ménye, hogy elsősorban a kiejtésben, tehát a beszédhangok fajtáiban van eltérés, a szó-készletben, a grammatikában csupán ezután és igen csekély mértékben (241).

Az ötödik fejezet: A magyar nyelvjárások a 20. század második felében. Ebben található a magyar nyelvjárások területi csoportjainak felsorolása, amely részletezőbb a már idézett Kálmán Béla-könyv csoportosításánál. A Dunántúlt (indokoltan) nyugati, középső és déli területegységekre bontják, megkülönböztetve a dél-alföldi, a Tisza-Körös vidéki és az északkeleti, továbbá a mezőségi, a székely és a moldvai területegységet, vagyis tíz nyelvjárás területet. Az egyes nyelvjárás területeket szöveg minta szemlélteti a főbb hangtani sajátosságok és alaktani jelenségek leírása mellett.

A magyar nyelvjárások hangtani rendszerét és alaktani áttekintését külön részekben mutatják be a kötet írói. A nyelvjárás fonéma-állomány és ennek gyakorisága, illetőleg a nyelvjárás hangváltozatok leírására is itt kerítenek sort, s a nyelvjárások alaktani jelenségeit is részletezik. A nyelvjárás mondat (nem csupán a magyar kutatásban) a legkevésbé kidolgozva, ezért a szerzők sem tudnak különösebben újat mondani, bár nyilván tudatában vannak, hogy a szöveg tan utóbbi évtizedekbeli alakulása adhatna szempontokat a nyelvjárás szöveg (műv)ek elemzésére. Ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy a kötet Tárgymutatójában alig van szövegnyelvészetre utaló műszó a szöveggrammatika, a szövegsemantika vagy a szövegpragmatika köréből. A nyelvjárás mondat kapcsán például a „megnyilatkozás” fogalmát nem említik, viszont szólnak a fatikus elemekről. (Ezek a kommunikációs eseményt elindító vagy fenntartó kifejezések: *figyelj, értedstb.*) Hasonlóképpen nem található a nyelvjárás beszélők stílusára vonatkozó utalást sem. A nyelvjárás mondat továbbfejlődése talán afféle eredményeket hasznosíthatna, mint Németh T. Enikő: A

szóbeli diskurzusok megnyilatkozás-példányokra tagolása (Budapest, 1996. Akadémiai Kiadó) című munkája; s a stilisztika bevonására is akadna példa (vö. Büky László: *Nyelvjárási és költői nyelvi kitérés*. Néprajz és Nyelvtudomány XXXIII [1990.], 11–5), annál is inkább, hiszen említi a könyv, hogy a szépirodalomnak nyelvjárási elemek stilisztikai forrásai lehetnek. S éppen e kérdésnél kellene tudatosítani: a nemzeti nyelv nyelvjáráseinkből alakult ki, azonban azok lényegében maradtak olyanok, mint amilyenek voltak (Révai Miklós egykori kitételével: *vivum linguae archivum*), ám a nemzeti nyelv kialakulása után viszonylag önálló fejlődésű, tehát a nyelvjárásoktól nagyrészt független. Ami nem jelenti azt, hogy ne lennének rá hatással a nyelvjáráások, és fordítva: ne hatna valamiképp a nemzeti nyelv a nyelvjáráásokra. Az efféle hatások az utóbbi évtizedekben erősödtek, illetőleg megszűnően van az élő nyelvi archívum, amelyet nem lehet falumúzeumként fönttartani. Mindezek az okok a jeles és nagy hagyományú magyar nyelvjáráskutatást és magukat a nyelvjáráskutatókat is a szociolingvisztika felé fordítják, amint ennek a jelen kötetben is számos jele van.

Hubai László: Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000.

Magyarország XX. századi történelmében – időnként többé-kevésbé korlátozott formában – a parlamentáris államberendezkedés volt a meghatározó. A Horthy-korszak, az 1945–49 közötti ún. koalíciós évek és az 1990 utáni politikai rendszer jellegére, működésére nézve számos – eredményeit tekintve többségében időtálló – feldolgozás született. Napjainkra azonban egyértelművé vált olyan kutatások szükségessége, amelyek átfogó fogalmi és szempontrendszert

Minthogy tankönyvről van szó, megemlítendő kötelesség annak elmondása, hogy a könyv nyelvezete nem mindenben példamutató, például szinte kötelező normaként használja a *tudott, adott, igazolt, elfogadott, ismert, kitüntetett, ellentett* é. i. t. igeneveket, a *vonatkozó szakirodalom, a közismert, hogy* és más efféle szakmaizsargon-kifejezéseket, továbbá a *konkrét helyzet, a szimbiózisban él* pleonazmust, az *egyértelmű, a mobilizmus, a köszönhető(en)* és több más divatszót. (Mindez egyes fejezetrészek kivételével értendő, és az is, hogy néhol bőbeszédűség is jellemzi a kötetet.)

A szerzők – Balogh Lajos, Fodor Katalin, Hegedűs Attila, Juhász Dezső és Kiss Jenő, aki a szerkesztő is – a XX. század utolsó harmadának dialektológiájáról átfogó ismereteket tartalmazó könyvet tettek a felsőoktatás diákjainak és tanárainak, továbbá a magyar tudományosságnak az asztalára, amely könyv a magyar nyelvjáráskutatás jelenkori útkeresésének és nemegyszer úttalálásának is tanújele. (*Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 454 + 50 o.*)

Büky László
a nyelvtud. doktora,
tszv. egy. doc. (JATE)

használva lehetővé teszik az összehasonlító jellegű vizsgálatokat hazai – a különböző parlamentáris időszakok összevetésével –, valamint európai, elsősorban kelet-közép-európai keretek között.

Hubai László jó érzékkel olyan területet választott kutatási feladatául – a XX. századi magyar képviselő-választások eredményeinek feltárása –, amely valóban fontos és megkerülhetetlen kiindulópontul szolgálhat későbbi munkálatok számára. Jelen sorok szerzője – ha csekély mértékben is – közreműködött az anyaggyűjtésben, így közvetlen közelről láthatta, mennyi fáradtságos, aprólékos munkával járt az adatok összeszedése, rendszerezése, a szükséges források és a